

La premsa de la vil·la romana del mas del Catxorro (Benifallet, Baix Ebre)

C. BENET, J. M. CARRETÉ,
X. FÀBREGA, J.M. MACIAS,
J.A. REMOLÀ (CODEX SCCL)

INTRODUCCIÓ

El treball que aquí es presenta és fruit de les intervencions arqueològiques d'urgència¹ que s'han fet, per encàrrec de la Delegació Territorial de Cultura de la Generalitat de Catalunya a Tortosa, a la vil·la romana del mas del Catxorro,² situada al terme municipal del Benifallet (Baix Ebre, Tarragona).

El resultat d'aquestes actuacions, ha estat la constatació d'un important assentament romà de caire rural que s'inicia durant la segona meitat del segle I aC, i conclou al final del segle VI dC, o bé en un moment posterior a aquesta data de difícil precisió. De les diferents restes recuperades destaquen: un abocador amfòric d'època alt-imperial, una petita àrea d'enterraments i una extensa zona de treball agrícola i d'emmagatzemament d'època tardo-antiga; a més de diferents estructures visibles en diferents indrets de la finca.

No obstant això de tot aquest conjunt cal fer esment de la constatació i l'excavació de part d'una premsa. Aquest fet, malgrat que no representa una troballa excepcional, ja que les premses esdevenen uns elements relativament freqüents dins de les unitats agràries, cal remarcar-lo atès l'estat de conservació i el tipus de contrapès conservat. Per la qual cosa, tot i que la conferència impartida al cicle Tribuna Arqueològica, tractà del conjunt global de les restes documentades en aquest jaciment, en aquests fulls ens centrarem exclusivament en la descripció i l'estudi de la premsa romana de la vil·la del mas del Catxorro.

1. La primera intervenció es va fer l'estiu de l'any 1987 i, a partir d'aquest moment tingueren una periodicitat anual, fins a la darrera intervenció de CODEX SCCL l'any 1990/91 (CARBONELL 1987; CARBONELL/CARBONELL/ 1988; BERTO/MARTÍN 1989, CODEX 1991).

2. Aquest jaciment es troba a un quilòmetre de la localitat de Benifallet, venint des de Rasquera. Le seves coordenades són 0° 31' 29" latitud est i 40° 58' 51" longitud nord («Instituto Geográfico Nacional», Full 947-1, E/1:25.000) i les UTM 31TBF917397 (Institut Cartogràfic de Catalunya, Full 472-2-1, E/1:5.000).

DESCRIPCIÓ

Actualment, la premsa es troba situada sobre dos camps de conreu, a uns 43 m del marge esquerre del riu Ebre. Des de fa temps, n'ha estat visible el contrapès,³ inserit en una estança retallada en els nivells geològics i folrada amb un mur. Aquest mur es compon de pedres irregulars de dimensions mitjanes travades amb argiles i, amb una alçada conservada de gairebé 1,5 m, conforma una planta circular d'1,70 m de diàmetre aproximat. A la banda nord, es troba considerablement escapçat i només en resta una sola filada de pedres, arran del terra actual (Figura 1).

El contrapès, fet de pedra calcària, defineix un gran cos cilíndric d'1,15 m de diàmetre mitjà per 1,40 m d'alçada. No presenta cap senyal de desgast o d'erosions d'ús i té dos encaixos a la part superior diametralment oposats. Ambdós són de forma rectangular i es troben disposats verticalment amb una alçada de 58 i 59 cm cadascun. Presenten el costat curt inferior més ample que el costat superior, i així fan 30 cm d'amplada a la base per 24 cm en el costat superior, i tots dos es troben units a la cara superior del bloc mitjançant una petita regata de 6-7 cm d'amplada per 5-6 cm de fondària (Figura 2).

Al costat del contrapès es va fer, a fi d'esbrinar el context estructural en el qual està inclòs, una rasa que comunicava amb l'estança circular. Fruit d'aquesta fou la documentació de dos murs en angle fets amb pedres irregulars travades amb argila. Al sud dels murs es recuperaren les restes d'una àmfora i d'una *dolia*, mentre que a l'oest es documentà part d'un dipòsit circular excavat en els nivells geològics. Aquest dipòsit és delimitat per un mur de trets idèntics que la resta i defineix un diàmetre inferior d'un metre aproximadament. Presenta, perfectament adossat a les parets del retall, un fragment de base i paret de *dolium* que, per damunt seu, conservava restes de composició no determinada i aspecte quitranós.

Paral·lelament als treballs d'excavació, es varen poder recuperar un altre contrapès de premsa i el llindar d'una porta que estaven llençats al peu del marge esquerre del riu Ebre.⁴ En aquest cas el contrapès és de forma paral·lelepípedica. En planta fa 1,10 m de llarg per 0,80 m d'ample, per una alçada irregular que oscil·la entre 0,70-0,85 m. A cadascun dels costats curts presenta un encaix de forma rectangular i lleugerament eixamplat a la part inferior. Com l'altre bloc, té una canal o regata -6 cm d'amplada per 7/8 cm de fondària- que uneix els dos encaixos per la cara superior. Malauradament l'estat de conservació d'aquest contrapès és més deficient, amb els angles erosionats i els encaixos molt desfigurats.

3. Aquest bloc apareix fins i tot senyalitzat en la fontaneria de l'Institut Cartogràfic de Catalunya i és identificat amb el topònim de la Roca Àrab; d'altra banda, també havia estat interpretat, per part dels vilatans, com un punt d'amarratge d'un antic transbordador fluvial.

4. Aquests dos elements ja van ser visualitzats durant la campanya de l'any 1987. En les recents tasques de recuperació es va poder comprovar l'existència de més blocs soterrats i coberts per la vegetació. Els dos blocs recuperats són actualment «exposats» en una petita illa empedrada de la carretera a l'entrada del pont per la banda dreta del riu.

CONCLUSIONS

Les restes documentades testimonien la localització d'una antiga premsa romana, del tipus actualment anomenat *de lliura* o *de biga*, i conegut en aquestes contrades com a *premsa de gin*. La cronologia d'aquest àmbit de la *pars fructuaria* de la vil·la se situa entre els segles III i V dC.

El bloc cilíndric documentat s'adscriu dins de la tipologia de contrapesos de dos encaixos en *queue d'aronde* –actualment, pedra de lliura– i responen a les premses de torn manual o de cabrestant (BRUN 1986, 120). Un paral·lel es troba a la ciutat de Volubilis, Marroc (ÉTIENNE 1960, PL LXXVIII, 1), tot i que els exemples més nombrosos de contrapesos cilíndrics tenen un encaix central de rosca o cargol (AKERRAZ/LENOIR 1982; BRUN 1986).⁵

La funció d'aquest contrapès és subjectar el *prelum* o seixantè i ajudar amb el seu pes al moviment descendent d'aquesta biga. L'extrem lliure del *prelum* es fa descendir mitjançant l'acció d'un rodets assentat al contrapès que recull la corda que l'uneix a la biga i l'apropa al contrapès. La subjecció de la corda o la biga no pot ésser determinada, tot i que és possible que hi hagués una mena de corriola o que simplement anés lligada al voltant del *prelum*.

D'altra banda, el rodets es fixa en dues barres verticals de fusta que s'apuntalen en els dos encaixos del contrapès, els quals per la seva forma lleugerament trapezoïdal eviten que aquests se surtin durant la premsió. A més, les dues barres són travades horitzontalment mitjançant una barra metàl·lica que, com si fos un tirant, s'encaixa a la regata superior del contrapès (BRUN 1986) (Figura 2).

El contrapès paral·lelepípedic correspon al mateix tipus de premsa que l'anterior. L'ús d'aquest cos geomètric per a les premses de torn manual és més generalitzat que els blocs cilíndrics, i se'n troben nombrosos paral·lels a la península (PASCUAL/MORENO 1980; PONSICH 1974) i tot a l'àmbit mediterrani (CALLOT 1979; BRUN 1986). Aquest bloc correspondria a un altra premsa d'emplaçament no determinat, que funcionaria d'igual manera i amb els mateixos elements compositius que l'altre tipus. No obstant això, aquesta seria de dimensions més reduïdes pel volum i el pes inferiors d'aquest contrapès.

Pel que fa a l'ús de la premsa excavada, les restes documentades no són prou definitòries per discernir clarament entre l'elaboració de vi o la d'oli. Caldria un coneixement més extens del complex industrial, a partir del qual la presència o l'absència de dipòsits de decantació i/o molins per a moldre l'oliva fossin considerades elements distintius vàlids. No obstant això, aquesta diferenciació pot ésser suggerida pel context arqueològic, tant el de la mateixa vil·la com el dels entorns més immediats; per la qual cosa creiem que la producció d'aquesta premsa podria centrar-se en l'elaboració de vi, tot i que la majoria dels paral·lels identificats són interpretats com a corresponents a premses d'oli.

En primer lloc, cal tenir present la documentació de part d'un tester amfòric d'època alt-imperial vora el riu (CARBONELL 1988) en el qual s'identificaren les

5. Un altre exemplar de contrapès cilíndric fou identificat a la vall del Guadalquivir (PONSICH any 1975).

Fig. 1. Vista general del contrapès i el seu entorn.

formes Pascual I, la més abundant, i els contenidors Dressell 7-11 i Oberaden 74, que poden pertànyer a la producció d'un possible forn situat a la mateixa vil·la. Un paral·lel proper geogràficament, el trobem en el jaciment de l'Aumedina (Tivissa, Ribera d'Ebre), d'on es coneixen restes d'una indústria d'elaboració de vi, amb una premsa per a tal fi i un contrapès paral·lelepípedic (PALLARÈS/GRÀCIA/MUNILLA 1985) i, d'altra banda un forn d'àmfores que produeix els envasos Pascual 1, Dressel 2-4, Oberaden 74 i Dressel 7-11 (NOLLA/PADRÓ/SANMARTÍ 1979). Un altre cas el constitueix la notícia referent a les restes d'una altra premsa a la localitat de Sant Miquel de Vinebre, sense especificar-ne el tipus ni el context temporal però possiblement de caire vitícola (GENERA 1985).

Aquests testimonis, que semblen indicar una producció vitícola de la zona, reflecteixen una hipotètica simultaneïtat entre els inicis de la pràctica d'aquest conreu i la plena ocupació romana del territori a les comarques meridionals de Tarragona. Pràctica agrària que perdura clarament durant el baix imperi i l'antiguitat tardana com ho mostren els jaciments del mas del Catxorro, de Bovalar o les mateixes fonts històriques (GODOY/VILELLA 1985). A la vall d'Ebre es coneixen diverses indústries d'elaboració: a la vila de Falces de Navarra, entre els segles II i V dC (MERQUÍRIZ 1971); a Funes de Navarra, entre el segle II i la primera meitat del segle III; a Liédena durant el segle IV (BELTRÁN 1985, 70).

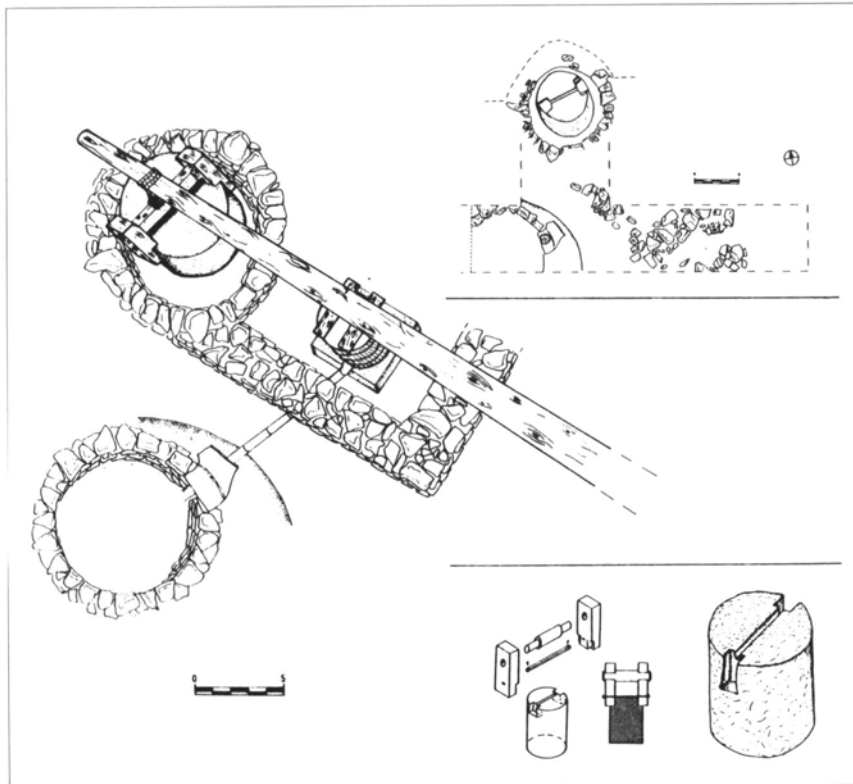

Fig. 2. Assaig interpretatiu de la premsa en funció dels elements documentats.

BIBLIOGRAFIA

1. AKERRAZ, A.; LENOIR, M. «Les huileries de Volubilis», *Bulletin d'Archéologie marocaine*, 14, 1981-1982.
2. BELTRÁN M. «El comercio del vino antiguo en el valle del Ebro», *EL VI A L'ANTIGUITAT. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental*, Barcelona: 1985, pàg. 51-74.
3. BERTO, E.; MARTÍN, A. *Excavacions d'urgència a la vil·la de Mas del Catxorro (Benifallet, Baix-Ebre). Maig de 1989*, memòria lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Inèdita.
4. BRUN, J-P. «L'Oléiculture antique en Provence», *Revue archéologique de Narbonnaise*, suplement 15. Paris: 1985.
5. CARBONELL, M.; CARBONELL, E. *Memòria de les intervencions arqueològiques al Mas del Catxorro, Benifallet, Baix Ebre*, memòria d'intervenció lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Inèdita.

6. CARBONELL, M. *Memòria de les intervencions arqueològiques al Mas del Catxorro, Benifallet, Baix Ebre*, memòria d'intervenció lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Inèdita.

7. CALLOT, O. «Les Huileries antiques de Syrie du Nord» *Thèse de III cycle dactylographiée*. Lió: 1979.

8. CODEX SCCL, *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al Mas del Catxorro (Benifallet, Baix Ebre). Desembre de 1990 - Març de 1991*, memòria d'intervenció lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Inèdita.

9. ETIENNE, R. *Le quartier Nord-Est de Volubilis*. París: 1960.

10. GENERA, M. «Notícia preliminar sobre la troballa d'una premsa a Sant Miquel de Vinebre», *EL VI A L'ANTIGUITAT. Economia producció i comerç al Mediterrani occidental*. Badalona: 1985, pàg. 233-237.

11. GODY, C.; VILELLA, J. «Consideracions sobre la vitivionicultura en època visigòtica», *EL VI A L'ANTIGUITAT. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*. Badalona: 1985, pàg. 438-443.

12. NOLLA, J.M.; PADRÓ, J.; SANMARTÍ, E. «Algunes consideracions sobre el form d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)», *Informació Arqueològica* 30. Barcelona: 1979.

13. MEZQUÍRIZ, M.A. «La excavación de la villa romana de Falces», *Navarra P.V.*, núm. 122-123. Navarra: 1971.

14. MIRÓ, J. *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC - I dC)*. Oxford: B.A.R. International Series 473, 1988.

15. PALLARÈS, R.; GRÀCIA, F.; MUNILLA, G. «El desarrollo del comercio del vino en el curso inferior del Ebro entre los siglos IV aC. y III dC.», *EL VI A L'ANTIGUITAT. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Badalona: 1985, 17-31.

16. PASCUAL, M. del P.; MORENO, F.J. «Prensas de aceite romanas en la Rioja», *Archivo español de Arqueología*, 53, Madrid: 1980, pàg. 199-210.

17. PONSICH, M. *Implantacion rurale antique sur le Bas-Guadalquivir*, Madrid: 1974.